

3. Виноградов В.В. О теории художественной речи : [учебное пособие для ВУЗов] / В.В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 2005. – 287 с.
4. Голанова Е.И. Устный публичный диалог: Жанр интервью / Е.И. Голанова // Русский язык конца XX столетия. – М., 1996. – С. 427-453.
5. Кожина М.Н. Стилистика русского языка : [учеб. для пед. ин-тов по спец. 2101 «Рус. яз. и лит.»] / М.Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.
6. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики / В.Г. Костомаров. – М. : Моск. ун.-т, 1971. – 271 с.
7. Мацько Л.І. Стилiстика української мови / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
8. Огієнко І. Наука про рідномовні зв'язки / І. Огієнко. – Львів : Фенікс, 1995. – 45 с.
9. Сербенська О.А. Українська мова в засобах масової інформації / О.А. Сербенська // Укр. журналістика і національне відродження : зб. наук. праць. – К. : НМК ВО, 1992. – С. 51-60.
10. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії / В.А. Чабаненко. – К. : Вища шк., 1984. – 146 с.

The article describes the concept of publicist style as a part of stylistic system of the Ukrainian language, the position of newspaper and journalistic style of the language among other functional styles. It accentuates the main functions and purpose of the style and also gives the definition of verbal expression as a difficult linguostylistic phenomenon. The article determines the attribute of intentional distinctiveness, expressivity of uttering that adjoins with some standardization of publicist language. It concludes the impact of jargon through newspaper discourse on the culture of language.

Key words: publicist style, intention, jargon, discourse, functional and stylistic differentiation, verbal expression.

Отримано: 17.10.2016 р.

УДК 811.161.2+81'342/344]+38

Л. Ф. Українець

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СВІТОГЛЯДНО-АКСІОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ УКРАЇНСЬКИХ ПРИГОЛОСНИХ У РУСЛІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті зроблена спроба простежити динаміку асоціативної інформативності тих консонантних одиниць сучасної української літературної мови, артикуляційно-акустичні ознаки та функції на активність яких позиціонована в працях Івана Огієнка як важливий параметр відображення національних пріоритетів мовної картини світу.

Ключові слова: лінгвістичні погляди Івана Огієнка, сучасна українська літературна мова, приголосні, артикуляційно-акустичні ознаки, конотація, асоціація.

Серед лінгвістичних проблем, які перебували в полі зору Івана Огієнка – сподвижника «ідеї соборності української літературної мови для всіх українських земель, для всіх українців на материковій Україні й у близькій та далекій діаспорі» [1, с.42], орфоепічні й правописні (графічні) стандарти фонетичних одиниць завжди залишалися визначальними у формуванні національних пріоритетів мов-

ної картини світу. Щирій у своєму прагненні підпорядкувати як світські, так і богослужбові українські тексти акустичній та артикуляційній образності звукового моделювання, митрополит Іларіон розглядав перлюкутивну ефективність вокальних і консонантних імплікатур не як часткове явище, а як соціальну спроможу загальнонародної мови історично демонструвати естетичну трансформацію статусних функційних сегментів на всіх її рівнях. Щоб досягти наукової переконливості у висвітленні правописних – а головню орфоепічних! – закономірностей звукового тла українських і запозичених слів із класичних (грецької, латинської) та європейських (німецької, французької) мов за чинними приписами їхньої соціальної реалізації, професор Іван Огієнко завжди вдавався до системного аналізу [2, с.23-55; с.128-183] тих вербальних одиниць, які, на його думку, позиціонували «зрілість цього народу», оскільки несли ідею етнокультурної специфіки й мислилися як національно марковані концепти. Наділяючи звуковий континуум «*соборної літературної мови*» інтенційною інформативністю на засадах милозвучності, учений у своїх працях часто звертався саме до приголосних, здатних формувати складні слухові образи й бути базовим сегментом національної лінгвокультури. Справді, сучасні спостереження за звуковою будовою мови, особливостями її динаміки та універсальності (Н. Тоцька, Л. Прокопова, М. Жовтобрюх, А. Багмут, Ю. Карпенко) переконують: артикуляційно-акустичні властивості вокальних і консонантних одиниць в орфоепічному та правописному вимірі спроможні бути джерелом соціально значущих конотацій, причому шумові парадигми сонорних, дзвінких і глухих сегментів комунікативної площини привертають увагу зазвичай до семантичного навантаження номенів із двобічною сутністю, тоді як голосні орієнтують мовця на емоційне або експресивне декодування інформації незалежно від їхніх дискурсивних пріоритетів [3, с.417]. Попри суттєві здобутки у сфері вітчизняної орфоєпії (П. Горезький, М. Погрібний, М. Наконечний, М. Микитин-Дружинець), фоностілістики (В. Ващенко, І. Чередниченко, С. Єрмоленко, В. Коптілов, І. Качуровський), фоносемантики (В. Левицький, Л. Комарницька, В. Кушнерик, І. Юдкін-Ріпун, О. Найдеш, В. Ведпатак), що спирається на функційну природу звукового тла, уможливаючи експлікацію його конотаційних сем, вимовні характеристики консонантної структури лексичних одиниць у руслі лінгвістичних поглядів І. Огієнка сьогодні лише починають привертати увагу українських мовознавців, а тому знаходяться в стані свого теоретичного обґрунтування. Оскільки початок ХХІ ст. позначений хвилею підвищеної зацікавленості до надбань вітчизняної лінгвокультури, серед яких і фундаментальні праці учено-енциклопедиста І. Огієнка про стандарти розвою орфоепічних (орфографічних) норм як вектора генералізації кодів мовної поведінки соціуму, то спостереження за світоглядно-аксіологічними домінантами українських приголосних у руслі ціннісних орієнтацій цього сподвижника відродження нації є цілком своєчасним і винятково актуальним, відповідає сучасним категорійним підходам до вивчення діалектики денотації й конотації вербальних одиниць і поєднує параметри як традиційної, так і новітньої лінгвістичної парадигми. Власне, це й актуалізує мету нашого спостереження: проаналізувати динаміку асоціативної інформативності тих консонантів української фонетичної системи, артикуляційно-акустичні ознаки та функційна активність яких позиціонована в працях всесвітньо відомого філолога-державотворця як важлива риса відображення національних пріоритетів мовної картини світу. Для досягнення поставленої мети був застосований метод компонентного аналізу, що відкриває перспективу розгляду структури конотаційних нашарувань в аспекті теорії семантичного поля для обґрунтування специфіки семантико-прагматичного потенціалу конкретних приголосних сучасної україн-

ської мови. Застосовуючи цей метод експлікації консонантних одиниць, що отримали ґрунтовну лінгвістичну інтерпретацію в працях всесвітньо відомого науковця, ми прагнули виявити характер неусвідомленої маніфестації типів асоціативних стимулів, які хоча й мають операціональну природу, однак здатні сформувати їхні світоглядно-аксіологічні доміанти.

Динаміка можливих соціолінгвістичних кореляцій у статті продемонстрована даними не лише так званої емпіричної інтроспекції, але й результатами асоціативного експерименту, в якому брали участь респонденти-україністи – студенти, магістранти, викладачі факультету філології та журналістики ПНПУ імені В.Г. Короленка.

У консонантній системі української мови увагу привертає передовсім звук [ґ], завдяки вимові якого, на думку митрополита Іларіона, «українці займають особливе становище серед слов'янського світу» [4, с.67; 2, с.162-163]. Цей фарингальний спірант та його напівпалаталізований відповідник [ґ'] репрезентує клас фонем середньої частоти вживання [5, с.141]. Вони належать до категорії дзвінких приголосних, що уможлиблює їхню участь у формуванні консонантної структури легкшим типом звучності, історично позиціонованою в українській літературній мові однією з визначальних (релевантних) її ознак. Нерізкі українські консонанти низької тональності [ґ] ↔ [ґ'] здатні інтенсифікувати семантико-прагматичні парадигми мовлення на рівні підсвідомості, ініціюючи такі символічні характеристики: [ґ] – *великий, сильний, твердий, холодний, швидкий, темний*; [ґ'] – *малий, слабкий, м'який, теплий, повільний, світлий* [6, с.52]. При цьому фарингальні звуки нічим не вирізняються з-поміж інших дзвінких, хоча й ініціюють, на думку сучасних респондентів-україністів, асоціативно своєрідну енергетику. Як звуковий і водночас буквенний образ, приголосні [ґ] ↔ [ґ'] в українській поетичній мові ХХ-ХХІ ст. часто несуть інформацію про аудіальну конотацію. Мюнхенський мовознавець І. Качуровський зауважив здатність цих шумних своїм накопиченням формувати «звичайне звуконаслідування» [7, с.168], коли самостійно чи в сполучі з дрижачими [р], [р'] фарингальний континуум ініціює «переважно гуркіт грому, битви, гамір людського збирища» [7, с.169]. У площині аудіальної конотації асоціативно складною фоносемантичною ініціацією глоткових [ґ] ↔ [ґ'] є моделювання звуків людської мови різної емоційної тональності, зокрібно *благання, гортанно-болочого крику*, що в площині поетичного дискурсу ХХ-ХХІ ст. сприймається як метафоризований відгомін трагічної історії українського народу. Ідеться, наприклад, про конотаційні доміанти [ґ]-тональності в ліричних творах Тараса Шевченка («В казематі. ХІ. Косар»), поетів-шістдесятників Миколи Вінграновського («Ніч Івана Богуна») та Івана Драча («Балада про ступу»). Вишукана фоніка, вступаючи в кореляцію із семантичною площиною твору, демонструє майстерне заглиблення цих митців в асоціативну таїну глоткової артикуляції. Прикметно, що, артикуляційно-акустичні риси [ґ] ↔ [ґ'] виявилися історично вагомими для розвитку орфофонічних стандартів мови нашого північного сусіда. У студіях про культурне самовираження нації Іван Огієнко – ініціатор духовного відродження України – зазначав: «Свою вимову звук *г* українці поширили в Москві, і це сканання довго чуто було в літературній вимові і за ХVІІІ вік, і на початку ХІХ віку» [8, с.61]. Православний митрополит та історик української церкви, він звернув увагу зокрібно на те, що в Росії «скрізь по церквах пішла наша вимова, – наш наголос, наше *г* <...>; по церквах це було й за старі віки, а в ХVІІІ віці зробилося річчо звичайною; а в придворних церквах наша вимова була заведена навіть офіційно» [8, с.62]. Як державотворець, що сповідував «духовне самовираження нації

через культуру» [9, с.6], Іван Огієнко з гордістю зазначав: «І наша українська вимова ще з найдавніших віків пішла по Росії і кріпко почувалася майже до половини XIX віку, чулася наша вимова не тільки в церкві, але й у мові московської інтелігенції» [8, с.62]. Асоціативні враження, змодельовані дзвінками глотковими спірантами [г] ↔ [гʲ], ɛ, по суті справи, показником не лише системності, але й національних стандартів мислення у відображенні мовної картини світу, перебуваючи цілком у системі координат лінгвістичних заповідей Івана Огієнка: «Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її» [10, с.16]. Саме тому виняткової історичної ваги набуває припис Івана Огієнка – поборника національного статусу рідної мови – щодо орфоепічних перспектив фарингальної артикуляції, здатної інтенсифікувати семантико-прагматичні парадигми на рівні підсвідомості: «Вимова <...> єсть наша характерна споконвічна ознака, руйнувати яку було б непотрібним нехтуванням своєї старої культури. Окремішності рідної мови мусимо збільшувати, а не кидати те, що маємо» [4, с.68].

Не менш цінною для науковців є генералізація світоглядно-аксіологічної динаміки приголосних високої тональності [р] ↔ [рʲ], які своєю складною какумінальною артикуляцією привертають увагу комунікантів і в побутовій, і в художній мові, стилістично мотивуючи «дрижання», а отже, і ту асоціативну напористість, різкість, що виникає завдяки турбулентності, або завихренню, повітряного струменя. Навіть термін «дрижачі» за своєю денотативною сутністю репрезентує внутрішній зв'язок приголосних [р] ↔ [рʲ] із відповідним асоціативно-фонетичним образом, корелюючи в різних дискурсивних виявах з узвичаєними асоціаціями. Приголосні [р] і [рʲ] завжди залишалися у сфері наукових інтересів як вітчизняних мовознавців, так і славістів (Л. Якубинський, І. Качуровський, В. Левицький, Л. Прокопова, О. Журавльов та ін.). Для Івана Огієнка, який ретельно дбав про поступальний розвій рідної мови, істотним виявилось, наприклад, функціонування цих звучних сонорних з урахуванням такої диференційної ознаки, як наявність або відсутність палаталізації. «Давньо-слов'янська мова в багатьох випадках знала м'яке р, але вже в доісторичну пору це р почало тверднути» [2, с.48]. Така тенденція, зрештою, детермінувала й динаміку національних стандартів звучання дрижачого [р]: «В літературній українській мові р в більшості випадків вже стверділо <...>» [2, с.49], хоч поза увагою вченого, без усякого сумніву, не залишилася значна кількість лексем, у яких традиційно зберігалася м'якість дрижачого сегмента мовлення. Помічаючи такий різнобій у реалізації орфоепічних виявів цього сонорного, І. Огієнко вважав доцільним «скрізь рахувати його твердим» [2, с.49]. Результати асоціативного експерименту щодо функційної активності [р] ↔ [рʲ] підтвердили, що в сучасній українській мові дієзність палаталізованого корелята суттєво не впливає на зниження ініціювання асоціативних нашарувань різкої, неприємної тональності звукового тла, і це логічно, адже [рʲ] історично зберігає досить низький ступінь м'якості [11, с.29] та жорсткі дистрибутивні функційно-позиційні обмеження: відповідно до національних закономірностей розвитку консонантної системи української літературної мови він не вживається в кінці слова та складу. В українському поетичному дискурсі різних періодів акустичний ефект дрижання набуває статусу не стільки компонента естетичної аперцепції, маркера ритмічної гармонії та довершеності, скільки чуттєвого детермінанта глибинних процесів розуміння сугестивності мови: митцями різних літературних напрямів і течій [р] та [рʲ] ідентифіковані як потенційно інформативні конотеми:

<...>негодні навіть частки світу вмістити в собі
р (вітер ві)
чи так же, любе? Інтуїцій **рі**ка
і радіоток, мов безумна **ру**ка –
роздверять космос! І не буде замка,
рр (вітер кликне кла)
Чи так же, серце? (П. Тичина «Фуга»).

Вибірковість стилістичного маркування цих «сильних», за словами Л. Прокопової [12, с.162], консонантних засобів зумовлена прагматичною функцією впливу на слухача «дрижанням» твердого [р] та пом'якшеного [р'], що орієнтують на емоційну сферу мови, акумулюючи в динаміці поетичного функціонування інтенційну модальність *руйнації, страху*. В еволюційній динаміці світоглядних та аксіологічних парадигм асоціації наслідування звуків мікро(макро)семи, оскільки ще із середини XIX ст. алітерацією [р] ↔ [р'] їх активно постулювали представники навіть течії консервативного романтизму:

Буря віє, завиває,	Грім додолу в карах-карах
І сосновий бір трощить; <...>	Грякне й все займеться,
Грім за громом грюкотить... //	І старий Дніпр в чварах-чварах
Грім, що гримне, в берег гряне... //	Встане і озветься.

(А. Метлинський «Смерть бандуриста»)

Саме на чуттєвому рівні аудіально семантизована конотація дрижачих стає елементом емоційного поглиблення стилістичних доміант поетичної мови, завдяки чому пізнається образно-символістська значущість художнього світу як концепту естетичного мислення людини. Досягаючи емоційно-експресивного забарвлення, дрижачі консонанти реалізують виражально-зображувальну функцію поетичної мови й водночас передають ідіолектні особливості світобачення й світосприймання митців. Ґрунтуючись на звукових стимулах, мотивованих специфічною оболонкою лексем, сучасна українська поетична мова здатна стати сугестивним елементом корекції емоційного стану цілої нації. Наприклад, звукові сегменти лексеми *кров*, що фонетично корелюють з ономапогеями *кру-кру* ↔ *кар-кар*, навівають гнітної думи й детермінують асоціації, суголосні соціальним катаклізмам часу народного болю, крику, крові: *Вороне чорний! Ти з якого краю Линеи?... «Кров! кров! кров!»* (Б. Лепкий «Вороне чорний!»). Актуалізація респондентами аудіально-візуальної конотації [р] ↔ [р'] – це результат гостроти асоціативних вражень, які відповідають прагненням митців моделювати мову «відтінків, натяків, що шукає суто емоційного впливу на читачів, що намагається стерти межі між поезією і музикою, не даючи певних слів-назв речам, а закорінюючи лише «ідею» про них <...>» [13, с.96].

Відносна стійкість структурних компонентів асоціативних полів приголосних [г] та [р], розвинута ще І. Огієнком у наукових студіях про орфоепічні та правописні доміантні української літературної мови, є не лише іманентною характеристикою асиметричних відношень експліцитного ↔ імпліцитного в еволюційній динаміці моделювання конотаційних ефектів цих фонетичних одиниць, але й відображенням національних пріоритетів мовної картини світу.

Список використаних джерел:

1. Тимошик М. Життєвий подвиг Івана Огієнка як взірць для наслідування / М. Тимошик // Дивослово. – 2007. – №1. – С. 40-44.

2. Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису: популярно-науковий курс з історичним освітленням / І. Огієнко. — 2-е вид. — Вінніпег, Канада : Накладом товариства «Волинь», 1990. — 216 с.
3. Алдошина И. Основы психоакустики / И. Алдошина, Р. Приттс. — СПб. : Композитор Санкт-Петербурга, 2006. — 720 с.
4. Огієнко І. Про українські приголосні / І. Огієнко // Мовознавство. — 1990. — №1. — С. 67-70.
5. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І.Г. Чередниченко. — К. : Рад. шк., 1962. — 495 с.
6. Левицкий В.В. Семантика и фонетика : пособ., подготовл. на материале эксперимент. исследований / В.В. Левицкий. — Черновцы, 1973. — 104 с.
7. Качуровський І. Фоніка / І. Качуровський. — Мюнхен : Український Вільний Університет, 1984. — Ч. 7. — 208 с.
8. Огієнко І. Українська культура : Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. — К. : Фірма «Довіра», 1992. — 141 с. : іл.
9. Жулинський М.Г. Людина невсипущої праці й обов'язку / М.Г. Жулинський // Огієнко І. Українська культура : Коротка історія культурного життя українського народу. — К. : Фірма «Довіра», 1992. — 141 с. : іл.
10. Огієнко І. Рідна мова / І. Огієнко (митрополит Іларіон) ; упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2010. — 436 с.
11. Карпенко Ю.О. Фонетика. Фонологія / Ю.О. Карпенко // Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. — К. : Академія, 2006. — С. 7-110.
12. Прокопова Л.І. Приголосні звуки / Л.І. Прокопова // Сучасна українська літературна мова / за заг. ред. акад. АН УРСР І.К. Білодіда. — К. : Наук. думка, 1969. — Т. I. Вступ. Фонетика. — С. 130-178.
13. Білецький О. Літературознавство і критика за 40 років радянської України / О. Білецький // Зібрання праць : у 5 т. — К. : Наук. думка, 1966. — Т. 3. — С. 89-104.

The article attempts to trace the dynamics of associative informativity of those consonant units of modern Ukrainian literary language, whose articulatory-acoustic characteristics and functional activity can be found in the writings of Ivan Ogienko as an important feature of national priorities reflection of linguistic picture of the world.

Key words: linguistic outlook of Ivan Ogienko, modern Ukrainian literary language, consonants, articulatory-acoustic characteristics, connotation, association.

Отримано: 05.11.2016 р.